Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ЭНЕРГИЯ РЕСУРСЛАРИДАН НОҚОНУНИЙ ФОЙДАЛАНИШГА ОИД ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Раупов Алмаз Тўлқин ўғли

Ҳуқуни муҳофаза қилиш академияси магистратура тингловчиси

Аннотация: Ушбу мақолада энергия ресурсларидан ноқонуний фойдаланишнинг олдини олишда прокурор назоратини такомиллаштиришнинг ташкилий-ҳуқуқий ва технологик жиҳатлари тадқиқ этилган. Тадқиқотда хорижий давлатлар тажрибаси қиёсий ўрганилган ҳолда, миллий қонунчиликни кодификация қилиш ва “Энергетика кодекси”ни қабул қилиш бўйича илмий асосланган таклифлар илгари сурилган. Мақоланинг хулоса қисмида прокурор назоратини “жазолаш” моделидан “олдини олиш” моделига ўтказиш орқали энергия хавфсизлигини таъминлаш стратегияси ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Прокурор назорати, энергия хавфсизлиги, рақамли энергоназорат, сунъий интеллект, Энергетика кодекси, АСКУЭ, латент ҳуқуқбузарликлар, энергия самарадорлиги.

Аннотация: В данной статье исследуются организационно-правовые и технологические аспекты совершенствования прокурорского надзора за предотвращением незаконного использования энергетических ресурсов. В ходе исследования проведен сравнительный анализ зарубежного опыта и выдвинуты научно обоснованные предложения по кодификации национального законодательства и принятию «Энергетического кодекса». В заключении статьи разработана стратегия обеспечения энергетической безопасности путем перехода модели прокурорского надзора от «карательной» к «превентивной».

Ключевые слова: Прокурорский надзор, энергетическая безопасность, цифровой энергонадзор, искусственный интеллект, Энергетический кодекс, АСКУЭ, латентные правонарушения, энергоэффективность.

Кириш

Энергия ресурсларидан фойдаланиш соҳасида қонун устуворлигини таъминлаш бугунги кунда Ўзбекистоннинг миллий хавфсизлигини белгиловчи стратегик вазифалардан бирига айланди. Мамлакат иқтисодиётининг жадал ўсиши натижасида 2023 йилда энергия истеъмоли 78 млрд кВт/соатни ташкил этгани соҳани ҳуқуқий ҳимоя қилиш кўламини кенгайтиришни тақозо этмоқда[1]. Прокурор назоратининг асосий мақсади энергия таъминотидаги қонунийликни мустаҳкамлаш ва истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилишдан иборатдир. Ушбу фаолият нафақат ҳуқуқбузарликларни аниқлашни, балки соҳада коррупциявий омилларни бартараф этиш ва энергия хавфсизлигини таъминлашни ҳам қамраб олади. Замонавий шароитда прокурор назорати анъанавий текшириш усулларидан юқори технологик мониторинг тизимига ўтиши ҳаётий заруратдир.

Статистик маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, энергия ресурсларини талон-торож қилиш кўлами ҳамон юқори даражада сақланиб қолмоқда. Биргина 2022 йилнинг декабрь ойида электр ва газдан ноқонуний фойдаланиш бўйича 12 мингдан зиёд ҳолат аниқланиб, 600 млрд сўм

[1] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 4

миқдорида зарар қайд этилган[2]. Бундай латент ҳуқуқбузарликлар иқтисодиёт тармоқларининг молиявий барқарорлигига ва энергия таъминотининг узлуксизлигига жиддий таҳдид солмоқда. Прокуратура органлари томонидан кўрилаётган чоралар натижасида сўнгги йилларда триллионлаб сўмлик энергия ресурслари иқтисод қилинган бўлса-да, яширин истеъмол схемалари мураккаблашиб бормоқда. Шу сабабли, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда назоратнинг янги, таъсирчан механизмларини жорий этиш давр талабидир.

Асосий қисм

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 13 февралдаги ПҚ-54-сон қарори прокурор назорати тизимини ислоҳ қилишда муҳим бурилиш ясади[3]. Ушбу ҳужжат билан Бош прокурорнинг энергия ресурсларидан фойдаланиш соҳасидаги назоратга масъул ўринбосари лавозими жорий этилди. Бу вертикал бошқарув тизими Мажбурий ижро бюроси ва Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти фаолиятини мувофиқлаштиришни таъминлади. Мазкур ташкилий ўзгариш соҳадаги назоратнинг комплекс ва тизимли амалга оширилишига имкон яратди. Энергетика соҳасида қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармасининг ташкил этилиши эса ихтисослашган назоратнинг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлади.

Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти энергия ресурсларини ўғирлаш ва соҳадаги коррупцияни фош этишда марказий бўғин ҳисобланади. 2024 йилда энергия ресурсларини талон-торож қилиш билан боғлиқ 1 488 та жиноят иши бўйича тергов ҳаракатлари олиб борилганлиги соҳадаги жиноий фаолликни тасдиқлайди[4]. Прокурорлар ушбу ишлар доирасида етказилган зарарнинг ҳаққоний ҳисобланиши ва унинг қопланишини қатъий назорат қиладилар. Давлат харидлари соҳасидаги жиноятлар, айниқса инвестиция лойиҳалари доирасида нархларни сунъий ошириш ҳолатлари алоҳида назорат объектидир. Идоралараро ҳамкорлик доирасида аниқланган ҳар бир ҳолат бўйича жавобгарлик муқарраплиги таъминланмоқда.

Амалдаги прокурор назорати услубиятидаги тизимли камчиликлардан бири зарарни ҳисоблашдаги номувофиқликлардир. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, 2024 йилда терговга қадар текширувда аниқланган 585,4 млрд сўм зарарнинг сезиларли қисми тергов даврида асоссиз деб топилган[5]. Бу ҳолат таъминотчи корхоналар томонидан қўлланиладиган қайта ҳисоб-китоб услубиётининг мукаммал эмаслигидан далолат беради. Прокурорлар ҳуқуқбузар шахснинг айбини исботлашда нафақат далолатномаларга, балки техник экспертиза хулосаларига ҳам таянишлари шарт. Зарар суммасини аниқлаштириш учун қайта комплекс экспертиза тайинлаш амалиётини кенгайтириш процессуал хатоларни олдини олади.

Жиноят кодексининг 169-моддасига киритилган ўзгартиришлар энергия ресурсларини тижорат мақсадларида ўғирлашни оғир жиноятлар тоифасига ўтказди[6]. Бугунги кунда электр ва газ тармоқларига ноқонуний уланиш "ўғрилик" сифатида квалификация қилиниши жазо чораларини кескинлаштирди. Бироқ, амалиётда "тижорат мақсад" ва "маиший эҳтиёж"

---

[2] Табиий газни талон-торож қилиш ва унинг олдини олишнинг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2024. – Б. 4.

[3] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 13 февралдаги «Ёқилғи-энергия ресурсларидан фойдаланиш соҳасида давлат назорати самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-54-сон Қарори.

[4] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 84.

[5] Ўша манба. – Б. 84.

[6] Ўзбекистон Республикасининг 2023 йил 13 мартдаги «Энергия ресурсларидан қонунга хилоф равишда фойдаланганлик учун жавобгарлик кучайтирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал кодексларига ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги ЎРҚ-822-сонли Қонуни.

ўртасидаги чегарани белгилаш муайян қийинчиликларни келтириб чиқармоқда[7]. Прокурор назорати остидаги тергов ҳаракатларида ҳуқуқбузарнинг қасди ва ғаразли мақсади аниқ далиллар билан асосланиши лозим. Тўғри малакалаш нафақат адолатли жазо тайинлаш, балки келгусидаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ҳам марказий рол ўйнайди.

Маъмурий жавобгарлик соҳасида "Ўзэнергоинспекция" органларига берилган ваколатлар назорат тезкорлигини оширишга хизмат қилмоқда[8]. Мазкур инспекция МЖтКнинг 101-моддаси бўйича мансабдор шахсларга нисбатан ишларни кўриб чиқиш ҳуқуқига эга бўлди. Прокурорлар инспекция ходимлари томонидан берилган ёзма кўрсатмаларнинг ижро этилишини ва уларнинг қонунийлигини назорат қиладилар. Инспекция кўрсатмаларини бажармаганлик учун алоҳида маъмурий жавобгарликнинг белгиланиши ижро интизомини мустаҳкамлади[9]. Шунга қарамай, маъмурий ҳужжатларни расмийлаштиришда процессуал нормаларга риоя этилиши устидан доимий мониторинг зарур.

Энергетика соҳасидаги коррупциявий омиллар энергия ресурсларини талон-торож қилишнинг асосий "двигатели" бўлиб хизмат қилмоқда. Таъминотчи корхоналар ходимларининг истеъмолчилар билан тил бириктириши тизимли ўғирликларга шароит яратади[10]. Прокурор назорати доирасида соҳада коррупцияга қарши курашиш бўйича махсус "йўл хариталари" амалга оширилмоқда. Бунда кадрларни ротация қилиш ва мансабдор шахсларнинг даромадларини декларациялаш муҳим рол ўйнайди. Рақамли назорат платформаларининг жорий этилиши инсон омилимини камайтириш орқали коррупциявий занжирларни узишга хизмат қилади.

Президентнинг ПФ-77-сон Фармони билан жорий этилган "Рақамли энергоназорат" тизими прокурор назоратининг янги босқичидир[11]. Ушбу тизим энергия истеъмолини 100 фоиз автоматлаштирилган ҳолда ҳисобга олишни кўзда тутади. АСКУЭ ва АСКУГ тизимлари маълумотлари прокурорлар учун ҳуқуқбузарликни аниқлашда асосий манба бўлиб хизмат қилмоқда. Рақамли инфратузилма инсон аралашувисиз шубҳали истеъмол нуқталарини аниқлаб, тезкор хабар бериш имкониятига эга. Прокурорлар ушбу тизимларнинг узлуксиз ишлашини ва маълумотлар дахлсизлигини техник аудитдан ўтказишлари шарт.

"E-dalolatnoma" электрон тизимининг жорий этилиши ҳуқуқбузарлик ҳолатларини ҳужжатлаштиришда шаффофликни таъминламоқда[12]. Мазкур тизим орқали тузилган далолатномалар реал вақт режимида ягона базага киритилади ва уларни кейинчалик ўзгартириш имконияти чекланади. Ҳар бир расмийлаштирилган ҳолат бўйича маълумотларнинг "E-ma'muriy ish" тизимига интеграция қилиниши жавобгарлик муқаррарлигини кафолатлайди. Прокурор назорати ушбу тизимлар орқали келиб тушган маълумотларни кунлик таҳлил қилиб бориш имконини беради. Рақамли излар (digital tracks) билан ишлаш замонавий прокурорлик фаолиятининг ажралмас қисмига айланди.

Замонавий технологиялар ривожланиши билан энергия ҳисоблагичларига кибер-аралашиш ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Ҳуқуқбузарлар ҳисоблагич дастурий таъминотини ўзгартириш орқали истеъмол кўрсаткичларини пасайтириш схемаларидан фойдаланмоқдалар. Прокурор

---

[7] Насиров Ж. Электр энергиясини талон-торож қилиш жинояти учун жавобгарликни такомиллаштириш масалалари. Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2024. – Б. 26.

[8] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 13 февралдаги «Ёқилғи-энергия ресурсларидан фойдаланиш соҳасида давлат назорати самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-54-сон қарори.

[9] Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. – Тошкент: Адолат, 2024. – 198-6-модда.

[10] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари. Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 84.

[11] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 24 майдаги «Ёқилғи-энергетика соҳасида давлат назорати механизмларини такомиллаштириш ва “рақамли энергоназорат” тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-77-сон Фармони.

[12] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 84.

назорати доирасида бундай "рақамли ўғирликларни" фош этиш учун АКТ соҳасидаги мутахассислар жалб этилиши шарт. "Рақамли прокуратура-2030" стратегияси доирасида кибер-жиноятларга қарши курашишнинг янги услублари ишлаб чиқилмоқда[13]. Технологик назорат фақатгина кучли анти-хакерлик ҳимояси мавжуд бўлгандагина кутилган самарани беради.

Сунъий интеллект алгоритмлари энергия ўғрилиги эҳтимоли юқори бўлган ҳудудларни прогноз қилишда янги имкониятлар очади. Катта ҳажмдаги маълумотларни (Big Data) таҳлил қилиш орқали шубҳали истеъмол аномалияларини аниқлаш мумкин. Бу эса прокурор назорати ва инспекция текширишларини "хавфга асосланган ёндашув" (risk-based approach) асосида ташкил этиш имконини беради. СИ технологиялари назоратнинг инсон омилидан холи бўлган юқори аниқликдаги моделини яратади[14]. Прокурорлар ушбу инновацион воситалардан фойдаланиб, асоссиз текширишларни чеклаш ва назорат сифатини оширишлари лозим.

Ҳудудий штаблар ва идоралараро ишчи гуруҳлар энергия назоратининг самарали ташкилий шаклига айланди. Прокурорлар раҳбарлик қилувчи ушбу штаблар солиқ, ички ишлар ва энергетика корхоналари саъй-ҳаракатларини бирлаштиради. Штаблар томонидан ўтказилаётган мониторинг тадбирлари ноқонуний уланишларни маҳаллабай фош этиш имконини бермоқда. Бундай қўшма тадбирлар натижасида тузилган далолатномалар бир нечта идоралар томонидан тасдиқлангани боис юқори исботлов кучига эга. Прокурор назорати ушбу штаблар фаолиятида қонунийлик ва тезкорликни таъминлашга қаратилгандир[15].

Жамоатчилик назорати механизмларининг ҳуқуқий асослари ПФ-77-сон Фармон билан янада кенгайтирилди[16]. Ҳуқуқбузарликлар ҳақида фото ва видео юборган шахсларни моддий рағбатлантириш тизими латент жиноятларни аниқлашда муҳим омил бўлди. Прокурорлар ушбу хабарлар бўйича кўрилаётган чораларнинг тезкорлиги ва холислигини назорат қиладилар. Жамоатчилик билан қайта алоқа механизми соҳада "муросасизлик муҳитини" шакллантиришнинг асосий воситасидир. Фикримизча, жамоатчилик назорати натижаларини "Энергобаланс" тизимига интеграция қилиш назорат органларининг ҳисобдорлигини оширади.

Зарарни ҳисоблаш услубиётининг такомиллаштирилмаганлиги прокурор даъволарининг самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда. Амалдаги 24 соатлик тўлиқ қувват формуласи кўпинча реал истеъмолдан юқори бўлиб, судларда эътирозларга сабаб бўлади. Прокурорлар зарарни ундиришда нафақат давлат манфаатини, балки адолат мезонларини ҳам таъминлашлари керак. Зарарни ҳисоблашда хатоликка йўл қўйган мутахассисларнинг шахсий жавобгарлигини белгилаш механизми ишлаб чиқилиши зарур[17]. Рақамли тизим маълумотлари асосида зарарни ҳисоблаш алгоритмини шаффофлаштириш судлардаги низоларни камайтиради.

Суд иқтисодий ва техник экспертизалари энергия ресурслари билан боғлиқ ишларда асосий далилий асос ҳисобланади. Эксперт хулосасининг илмий асосланганлиги ва тўлиқлиги прокурор томонидан синчиклаб баҳоланиши лозим. Замонавий экспертлик лабораторияларининг техник базасини мустаҳкамлаш кибер-аралашувларни аниқлашда муҳим аҳамият касб этади. Прокурорлар экспертлар олдига ҳуқуқбузарликнинг техник механизмини очиб берувчи аниқ

---

[13] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 ноябрдаги «“Рақамли прокуратура-2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-204-сон Фармони // lex.uz.

[14] Энергия ресурслари хавфсизлигини таъминлаш, фойдаланиш ва сарфланишига оид қонунчилик ижроси устидан прокурор назорати: Услубий қўлланма / Ш.А. Аминов таҳрири остида. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 288.

[15] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 104.

[16] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 24 майдаги «Ёқилғи-энергетика соҳасида давлат назорати механизмларини такомиллаштириш ва “рақамли энергоназорат” тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ-77-сон Фармони // lex.uz.

[17] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 106.

саволларни қўйишлари шарт. Экспертлик фаолиятини рақамлаштириш ва онлайн экспертиза тайинлаш тизимига ўтиш назорат тезкорлигини оширади.

Россия Федерацияси тажрибасида прокурор назорати энергия инфратузилмаси хавфсизлиги ва уй-жой коммунал соҳасини муҳофаза қилишга қаратилган. Уларнинг идоравий буйруқларида энергия таъминоти корхоналари устидан назоратнинг аниқ функциялари ва объектлари белгилаб берилган. Назорат қилувчи органлар фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг махсус мезонлари прокурорларга тизимли камчиликларни аниқлаш имконини беради. Ўзбекистон учун Россиянинг энергия инфратузилмасини ҳимоя қилиш бўйича техник-ҳуқуқий регламентларини ўрганиш фойдалидир. Бу эса миллий назорат услубиятини янги ташкилий элементлар билан бойитишга хизмат қилади.[18]

Япония тажрибаси истеъмолчиларнинг энергия тежаш маданиятини шакллантиришга оид ҳуқуқий механизмлари билан ажралиб туради. Уларда энергия тежамкорлиги нафақат иқтисодий, балки юксак ахлоқий ва ҳуқуқий мажбурият сифатида қабул қилинади. Назорат органлари жазолашдан кўра кўпроқ маслаҳат ва техник кўмак бериш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини оладилар. Ўзбекистон прокурор назорати амалиётида японияча "профилактик назорат" моделини маҳаллабай тизимда қўллаш мақсадга мувофиқдир. Бу аҳоли ўртасида энергия ресурсларига нисбатан тежамкорлик ҳиссини ҳуқуқий тарғибот орқали шакллантиради.[19]

Канада ва Германия каби давлатларда энергия самарадорлигини оширишда давлат-хусусий шериклик (DXSH) ва халқаро ISO стандартлари кенг қўлланилади. Германияда энергия бошқарувининг ISO 50001 стандарти корхоналарда мажбурий ички аудитни назарда тутади. Канадада эса чиқиндилардан энергия олиш лойиҳалари устидан назорат экологик ва иқтисодий самарадорликни бирлаштиради. Ўзбекистон прокуратураси ушбу давлатларнинг энергия аудити ва инновацион лойиҳаларни ҳуқуқий қўллаб-қувватлаш усулларини имплементация қилиши лозим. Бу соҳага хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун ҳуқуқий кафолатларни мустаҳкамлайди.[20]

МДҲ давлатларидан Озарбайжон ва Беларусда маъмурий жарималар билан биргаликда прогрессив иқтисодий санкциялар тизими самара бермоқда. Ушбу давлатларда энергия тежаш нормаларини бузганлик учун юридик шахсларга нисбатан қатъий молиявий жавобгарлик белгиланган. Бундай ёндашув ҳуқуқбузарлик содир этишни иқтисодий жиҳатдан "фойдасиз" қилиб қўяди. Ўзбекистоннинг 2025 йилдаги 121-сон қарори айнан шундай иқтисодий таъсир чораларини тизимлаштиришга қаратилган. Прокурорлар ушбу санкцияларнинг тўғри ва адолатли қўлланилишини таъминлашлари шарт.[21]

Назорат тадбирлари давомида аниқланган мансабдор шахсларнинг суиистеъмолчилиги энергия тизимидаги йўқотишларнинг асосий сабабидир. Прокурорлар таъминотчи корхоналарнинг масъул ходимлари томонидан ҳисоб-китобларни манипуляция қилиш ҳолатларини мунтазам текширишлари лозим. Ҳар бир аниқланган йирик ўғирлик ҳолати бўйича ички назорат тизимининг ишламаслиги алоҳида баҳоланиши шарт. Ходимларнинг техник малакаси етишмаслиги кўпинча қонун бузилишига билвосита шароит яратади. Прокурор

---

[18] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 33.

[19] Саттаров А.С. Энергияни тежаш ва энергия самарадорлигини ошириш соҳасидаги ҳуқуқбузарлик ва жиноятлар учун жавобгарлик масалалари // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2024. – № 4(9). – Б. 353.

[20] Ахраров А. Atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat-xususiy sheriklikni huquqiy tartibga solishning ayrim jihatlari // Юридик фанлар ахборотномаси. – 2023. – № 3. – Б. 33.

[21] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2025 йил 26 февралдаги «Ёқилғи-энергетика ресурсларидан фойдаланишда содир этилган ҳуқуқбузарликлар учун хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан ҳуқуқий таъсир чораларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 121-сон қарори.

назорати соҳада кадрларнинг ҳуқуқий ва техник билимларини оширишни стратегик йўналиш сифатида белгилаши керак.

Энергия тежамкорлиги бўйича давлат дастурларининг ижроси устидан прокурор назорати тизимли камчиликларни фош этмоқда. Кўплаб ташкилотларда энергия самарадорлиги кўрсаткичларига эришишда расмиятчиликка йўл қўйилаётгани аниқланган. Давлат объектларида энергияни беҳуда сарфлаш мансабдор шахсларнинг интизомий жавобгарлигига сабаб бўлиши лозим. Прокурорлар ҳар бир вазирлик ва идора кесимида энергия истеъмоли балансини таҳлил қилиб боришлари шарт. Бу эса бюджет маблағларининг мақсадли сарфланишини ва энергия ресурсларининг тежалишини таъминлайди.[22]

Сув ресурслари ва ирригация тизимларидан фойдаланишдаги ҳуқуқбузарликлар энергия хавфсизлиги билан узвий боғлиқдир. Насос станцияларидаги ноқонуний уланишлар электр энергиясининг катта миқдорда беҳуда сарфланишига олиб келади. Прокурор назорати доирасида сув ва энергия ресурсларини муҳофаза қилиш бўйича қўшма тезкор тадбирлар ўтказилиши лозим. Сув хўжалигидаги коррупциявий омиллар энергия самарадорлигини пасайтирувчи билвосита сабаб бўлиб қолмоқда. Бизнинг фикримизча, ушбу икки соҳадаги назорат механизмларини "Рақамли назорат" платформасида бирлаштириш зарур.[23]

Ҳужжатларни сохталаштириш ва қалбаки тамғалардан фойдаланиш энергия ўғирлигининг классик усулларидандир. Тергов жараёнида қиёслов далолатномалари ва техник паспортларнинг ҳақиқийлигини аниқлаш прокурорнинг муҳим вазифасидир. Замонавий техник-криминалистик экспертизалар ёрдамида сохта ҳужжатларнинг муаллифлигини аниқлаш мумкин. Рақамли имзо ва QR-код тизимининг кенг жорий этилиши сохтакорлик хавфини камайтиришда асосий восита бўлди. Прокурорлар ҳисоб-китоб тизимига киритиладиган ҳар бир электрон ҳужжатнинг мақбуллигини мониторинг қилиб боришлари шарт.

Қонунчиликни такомиллаштириш бўйича де-леге-фере (de lege ferenda) таклифларимиздан бири — "Энергетика кодекси"ни қабул қилишдир. Тарқоқ ҳолдаги 300 дан ортиқ норматив ҳужжатларни ягона кодексга жамлаш ҳуқуқни қўллаш амалиётидаги ихтилофларни бартараф этади. Кодексда энергия ресурсларидан ноқонуний фойдаланишнинг ҳар бир тури учун қатъий санкциялар ва зарарни ҳисоблашнинг ягона формуласи белгиланиши лозим. Шунингдек, "рақамли назорат" институтини кодекс даражасида ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш зарур. Бу прокурор назоратининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини янги босқичга кўтаради.[24]

Назорат фаолиятида "Скорринг" (Scoring) тизимини жорий этиш бўйича қонунчиликка таклиф киритиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу тизим истеъмолчиларнинг тўлов тарихи ва энергия истеъмоли динамикасини таҳлил қилиб, уларнинг "ишончлилик рейтингини" белгилайди. Юқори хавф гуруҳига кирувчи истеъмолчилар устидан кучайтирилган масофавий назорат ўрнатилиши лозим. Бундай ёндашув прокурорларга мақсадли текширишларни режалаштириш ва тадбиркорлик субъектларига асоссиз босимни камайтириш имконини беради. Скорринг тизими ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олувчи эрта диагностика механизми бўлиб хизмат қилади.[25]

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 100-моддасини такомиллаштириш зарурати мавжуд. Унда электр ва иссиқлик энергиясини беҳуда сарфлаш билан боғлиқ

---

[22] Энергия ресурслари хавфсизлигини таъминлаш, фойдаланиш ва сарфланишига оид қонунчилик ижроси устидан прокурор назорати: Услубий қўлланма / Ш.А. Аминов таҳрири остида. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 104.

[23] Музаффаров М.О. Сув ва гидротехника иншоотларидан фойдаланиш, ирригация ва мелиорация соҳасида коррупциявий муносабатлар ва уларни олдини олиш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2024. – Б. 11.

[24] Рақамли дунё шароитида содир этиладиган жиноятларнинг олдини олишдаги миллий ва хорижий тажриба: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент: ИИВ Академияси, 2024. – Б. 131.

[25] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 87.

ҳуқуқбузарлик субъекти қаторига барча турдаги хўжалик юритувчи субъектларни киритиш лозим. Амалдаги таҳрирда субъектлар доирасининг чекланганлиги назорат самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда. Бу ўзгариш энергия тежамкорлигини умумий ҳуқуқий мажбуриятга айлантиришга ёрдам беради. Прокурорлар ушбу модда бўйича қўлланилган жазоларнинг ижтимоий-иқтисодий таъсирини мунтазам баҳолаб боришлари керак.[26]

Хулоса

Прокурорларга энергия таъминоти корхоналарининг биллинг тизимларидан онлайн режимда фойдаланиш ҳуқуқини қонун билан бериш зарур. Ҳозирда прокурорлар маълумотларни фақат сўровнома асосида оладилар, бу эса тезкорликни камайтиради. Тизимга тўғридан-тўғри кириш маълумотларнинг ҳаққонийлигини мустақил текшириш ва сунъий ўзгартиришларни фош этиш имконини беради. Ушбу ваколат "Рақамли прокурор" концепциясининг муҳим элементи бўлиши лозим. Бу эса прокурор назоратини "маълумотлар аудити" даражасига олиб чиқади.[27]

Прокуратура органларида энергетика соҳасидаги назорат самарадорлигини баҳолашнинг индикаторларини (KPI) жорий этиш лозим. Ушбу индикаторлар нафақат аниқланган ҳуқуқбузарликлар сонини, балки олди олинган зарар миқдорини ҳам қамраб олиши шарт. Профилактика тадбирларининг натижадорлиги энергия йўқотишларининг реал камайиши билан ўлчаниши керак. Самарали назоратни ташкил этган ходимларни рағбатлантириш тизими коррупцияга қарши курашнинг ички механизми бўлиб хизмат қилади. Баҳолаш мезонларининг шаффофлиги прокуратура тизимидаги ижро интизомини мустаҳкамлайди.

Хулоса қилиб айтганда, энергия ресурсларидан ноқонуний фойдаланишга оид прокурор назоратини такомиллаштириш тизимли ва инновацион ёндашувни талаб этади. Рақамлаштириш, халқаро стандартлар ва де-леге-фере таклифларининг уйғунлиги соҳада қонун устуворлигини таъминлашнинг кафолатидир. Прокурор назоратининг "жазолаш" моделидан "олдини олиш" моделига ўтиши мамлакатнинг барқарор иқтисодий юксалишига хизмат қилади. Илмий асосланган назорат услубияти нафақат энергия ресурсларини муҳофаза қилади, балки жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтиради. Пировард мақсад — келажак авлод учун энергия хавфсизлиги ва иқтисодий фаровонликни таъминловчи мукаммал ҳуқуқий тартиботни яратишдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Прокуратура тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири). – Тошкент: Адолат, 2024.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси (01.01.2024 ҳолатига). – lex.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 13 февралдаги ПҚ-54-сон Қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 24 майдаги ПФ-77-сон Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 ноябрдаги ПФ-204-сон Фармони.
6. Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025.
7. Аминов Ш.А. таҳрири остида. Энергия ресурслари хавфсизлигини таъминлаш, фойдаланиш ва сарфланишига оид қонунчилик ижроси устидан прокурор назорати: Услубий қўлланма. – Тошкент: ҲМҚА, 2025.

[26] Бобожонов Б.П. Давлат харидлари соҳасидаги жиноятларнинг олдини олишнинг айрим масалалари // Юриспруденция. – 2022. – № 2. – Б. 116.

[27] Саттаров А.С. Энергия тежамкорлиги ва энергия самарадорлигини оширишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 104. Саттаров А.С. Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2025. – Б. 95.

8. Насиров Ж. Электр энергиясини талон-торож қилиш жинояти учун жавобгарликни такомиллаштириш масалалари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2024.
9. Музаффаров М.О. Сув ва гидротехника иншоотларидан фойдаланиш соҳасида коррупциявий муносабатлар: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ҲМҚА, 2024.
10. Бобожонов Б.П. Давлат харидлари соҳасидаги жиноятларнинг олдини олишнинг айрим масалалари // Юриспруденция. – 2022. – № 2.
11. Рақамли дунё шароитида содир этиладиган жиноятларнинг олдини олишдаги миллий ва хорижий тажриба: Конференция материаллари. – Тошкент: ИИВ Академияси, 2024.
12. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2024. – № 4(9).